

## DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE NAUKE



# EVALUACIJA RADA UČENIKA I NASTAVNIKA U INKLUZIVNOJ NASTAVI

**Elma Čolaković<sup>✉</sup>, Husejn Musić**

Nastavnički fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

<sup>✉</sup>e-mail: elmacolakovic@hotmail.com

## SAŽETAK

*Polazeći od procesa inkluzije u nastavi, u radu je razmatran problem evaluacije koji je uvijek aktuelan, sa posebnim osvrtom na novi didaktički ambijent, odnosno na okolnosti nastave i učenja koje su kod nas tek stvorene. Inkluzija u obrazovanju ili uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovan obrazovni sistem je jedna od značajnih promjena koje su se desile u okviru reforme obrazovnog sistema Bosne i Hercegovine u posljednjih nekoliko godina.*

**Ključne riječi:** učenik, nastavnik, nastava, evaluacija, inkluzija

## UVOD

Termin inkluzija je preuzet iz latinskog u engleski kao i ostale savremene jezike, a među njima je i naš. Njegovo opće značenje je uključivanje, obuhvatanje svih, sadržavanje. Inkluzija se odnosi na mogućnost da osobe sa poteškoćama u razvoju u potpunosti učestvuju u svim obrazovnim, radnim, porodičnim i društvenim aktivnostima koje čine savremeno društvo.

Mogućnost učestvovanja podrazumijeva aktivnu uključenost i pravljenje izbora, nasuprot pasivnom primaocu uslova koji su na raspolaganju. Inkluzija nije jednostavno stanje promjena, već je beskonačan proces koji zahtijeva duži period adaptacije svih učesnika: društva, obrazovnog sistema, škola, nastavnika, roditelja i onih kojima je posvećen ili usmjeren – djece sa poteškoćama u razvoju. Stara pedagoška nastojanja bila su više usmjerena na razdvajanje djece na sposobne i nesposobne, na talentovane i netaalentovane, na vrijedne i lijene, na disciplinovane i nedisciplinovane.

Na ovaj način pedagoška praksa je stvarala sebi alibi za slučaj da ostvareni odgojni rezultati sa pojedinom djecom ne budu zadovoljavajući. Nakon dužih opservacija došlo se do zaključka da sva dosadašnja saznanja imaju opravdanja za novi pojam – inkluzija, čiji je glavni cilj stvaranje kulture i sistema vrijednosti u školama koji vrednuju sve učenike bez obzira na različitost njihovih potreba.

Termin inkluzivna nastava stranog je porijekla. Opisni pridjev inkluzivan potječe iz latinskog jezika, kao što je prethodno istaknuto. Polazeći od navedenih općih značenja inkluzije, možemo reći da je inkluzivna nastava ona koja u procesu učenja i poučavanja obuhvata i intenzivno uključuje djecu i mlade sa posebnim potrebama (tj. sa razvojnim teškoćama) i sve ostale učenike u odjeljenju prema njihovim individualnim potencijalima, interesiranjima i očekivanim ishodima od ličnih maksimuma.

Učešće u inkluzivnoj nastavi podrazumijeva da svaki učenik bude primjećen i uvažavan onakav kakav jeste, da se djelotvornim uočavanjem stimulira njegovo aktivno angažiranje u individualnom i zajedničkom učenju, podijeli iskustva i saradnju, te da se podržava slobodno iznošenje svog doživljaja obrazovanja i odgoja.

Analizom teorijskih shvatanja, rezultata empirijskog istraživanja i pozitivnih iskustava došlo se do sljedećih odrednica inkluzivne nastave:

1. Ravnopravno učestvovanje u redovnoj nastavi one iste škole koju bi učenici pohađali i da nemaju prepreke u učenju i učešću.
2. Participacija svih učenika (sa razvojnim teškoćama, darovitih i ostalih) u procesu stjecanja znanja, usavršavanje vještina, formiranje navika, razvijanje osjećanja i volje u redovnoj nastavi s obzirom na individualne potencijale.
3. Isti raspored časova za učenike sa potrebama u učenju i učešću i za ostale učenike odgovarajućeg odjeljenja.
4. Omogućavanje realizacije programa individualiziranog učenja u redovnoj nastavi prema profilu određenog učenika sa teškoćama u razvoju, darovitog, prosječnog, temeljenog na očekivanim ishodima obrazovno-odgojnog rada.
5. Stvaranje prijatne emocionalne atmosfere, ugodnog socijalno-komunikacijskog okruženja.
6. Permanentno osvještavanje razumijevanja i prihvatanja ljudskih različitosti kod sve djece i mladih u redovnoj nastavi i drugim vidovima vaspitno-obrazovnog rada i života u školi i van nje.

Osnovni cilj koncipiranja i realizacije inkluzivne nastave jeste stvaranje mogućnosti za kvalitetnije učenje svih učenika koje će najbolje odgovarati njihovim individualnim različitostima. Inkluzija je ovisna o kontinuiranom pedagoškom i organizacionom usavršavanju svog osnovnog koncepta. Kvalitet inkluzivne nastave zavisi od permanentnog, višestrukog, polismjernog i međuzavisnog partnerstva između učenika i nastavnika, ravnopravne interakcije između učenika, odnosa između nastavnika i roditelja, te unapređujućeg partnerstva škole i društvene zajednice. Na probleme u inkluzivnoj nastavi ne gleda se kao “na teškoće unutar individue“, nego kao na teškoće koje se javljaju u interakciji između učenika i sa

ljudskim i materijalnim resursima koja su na raspolaganju da podrže učenje. Iako se inkluzija fokusira na marginalizirane grupe, ona povećava efikasnost sistema da odgovori na potrebe svih učenika.

Nastavu kao kontinuirani odgojno-obrazovni proces čini sklop činilaca bez kojih ne bi postojala. Nastava svih vremena, vrsta i sredina imala je sklop činilaca koji su u međusobnoj uslovljenosti i operativnoj povezanosti služili ostvarivanju nastave fundamentalnog značaja za didaktičku elaboraciju nastavnih problema kao cjeline.

Dugo vremena se smatralo da činioce nastave čine učenik, nastavnik i nastavni sadržaj, koji se nalaze u međuzavisnom odnosu, tj. „didaktičkom trouglu“. Postoje različite klasifikacije faktora nastave u stručnoj i naučnoj literaturi. Mi ćemo prihvatiti klasifikaciju na posredne (razvijenost društva i njegova materijalno-financijska moć, naučni, tehničko-tehnološki, pravni, odgojno-obrazovni sistemi i sl.) i neposredne (učenik, nastavnik, nastavni sadržaj i aktivnosti, materijalno-tehnička osnova).

Učenik je neposredni faktor, subjekat i objekat nastave. To je ličnost, osoba koja u pedagoško- didaktičko-metodičkoj organizaciji odgojno-obrazovnog procesa usvaja znanja, razvija psihofizičke sposobnosti, vještine, navike, stavove, afirmira i potvrđuje svoju ličnost. Učenik (pupil, eleve, eolier, schiler, učenik), naziv je za polaznika osnovne i srednje škole, dok se na višem i visokom stupnju školovanja upotrebljava naziv-student (Pedagoška enciklopedija, 1989, p. 457). Stjecanje statusa može da bude obaveznim i dobrovoljnim uključivanjem.

Promjene u društvu, odgojno-obrazovnoj djelatnosti, nauci, tehnicima nisu bitno utjecale da nastavnik ne bude i ne ostane nezaobilazna ličnost i neposredan činilac nastave. Filozofi, pedagozi, didaktičari i drugi mislioci raznih epoha i sredina isticali su složenost i značaj nastavnikovog djelovanja. Nastavnik je stručno-pedagoški osposobljeno lice za planiranje, pripremanje i izvođenje didaktičko-metodički utemeljenog, složenijeg i dinamičnog nastavnog, odnosno cjeloukupnog vaspitno-obrazovnog rada u školskoj ili drugoj instituciji.

## **EVALUACIJA ISHODA INKLUZIVNE NASTAVE**

Za pojam vrednovanja koriste se različiti termini. Često pedagozi upotrebljavaju francusku riječ evaluacija (određivanje vrijednosti) kako bi ukazali na vrijednost rada škole ili pojedinačnih učenika.

Pojedini autori koriste sintagmu upoznavanje i praćenje učenikovog razvoja. Furlan govori o provjeravanju i ocjenjivanju u školi, Mladen Vilotijević o vrednovanju pedagoškog rada škole. Najčešće se pod tim različitim terminima podrazumijeva ocjenjivanje kvaliteta učenikovog ili nastavnog rada.

Znatan broj autora smatra da je u evaluaciji najvažnije utvrditi stepen ostvarenih unaprijed postavljenih ciljeva. U Zakonu o osnovama sistema odgoja i obrazovanja istaknuto je da je prvi cilj odgojno-obrazovnog rada razvoj individualnih kapaciteta i znanja djece i učenika nužnih za razumijevanje prirode, društva, sebe i svijeta u kom žive u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, mogućnostima i interesiranjima. Prema tome, u pravu su oni autori koji vrednovanje određuju kao proces upoređivanja ostvarenih rezultata i postavljenih ciljeva, tj. kao odnos očekivanog i ostvarenog (M. Vilotijević, 1997, p. 42). Prema različitim dokimološkim kriterijima postoje različite vrste, funkcije, komponente, postupci i instrumenti praćenja, ispitivanja i ocjenjivanja kvaliteta rada učenika i nastavnika u inkluzivnoj nastavi.

Evaluacija (vrednovanje) inkluzivne nastave obuhvata međusobno povezane komponente:

1. ispitivanje ili provjeravanje ishoda (postignuća) inkluzivne nastave,
2. praćenje procesa rada učesnika u inkluzivnoj nastavi, i
3. ocjenjivanje rada neposrednih učesnika u inkluzivnoj nastavi.

S obzirom na svrhu i poziciju u toku inkluzivne nastave, provjeravanje (ispitivanje) može biti:

- a) prethodno (inicijalno, početno, startno),
- b) tekuće (formativno, intermedijalno), i
- c) završno (finalno, sumativno, tematsko, klasifikaciono, polugodišnje, godišnje, matursko) provjeravanje ili ispitivanje.

Prethodno (inicijalno, startno) provjeravanje ili ispitivanje učenika vrši se prije organiziranja inkluzivne nastave kako bi se sadržaj, načini učenja i poučavanja učenika sa preprekama u učenju, učešću, darovitih, talentiranih, prosječnih i svih ostalih učenika, odabrali i realizirali u zoni bliskog razvoja uz maksimalno mentalno angažiranje svakog pojedinca. Ovim pismenim i usmenim ispitivanjem ili provjeravanjem utvrđuju se inicijalna (početna) stanja u strukturama, nivoima znanja, razvijenosti radnih navika, vještina, sposobnosti, eventualnih teškoća u učenju, prisutnosti razvojnih smetnji, hobija, specifičnih interesiranja i potencijala. Pokazatelji se evidentiraju u profil učenika sa preprekama u učenju, učešću, darovitog, svakog drugog pojedinca i koriste se kao polazišta u kreiranju programa individualnog (i individualiziranog) programa obrazovno-odgojnog rada u kome je inkluzivna (redovna, dopunska, dodatna) nastava centralna komponenta. Podaci iz profila učenika unose se u pregledni profil odjeljenja koji služi za izbor prikladnih modela inkluzivne zajedničke, individualizirane i interaktivne nastave u dotičnom odjeljenju. Prethodna (inicijalna) ispitivanja ili provjeravanja učenika vrše se najčešće prilikom polaska u školu, na početku školske godine, na početku polugodišta prije obrade programskog područja i opsežnije tematske cjeline. Sa početnim stanjem

upoređivat će se postignuća, a time i napredak učenika u inkluzivnoj nastavi u narednim periodima.

Tekuće (formativno) ispitivanje ili provjeravanje znanja, umijeća učenika, vrši se u okviru ostalih etapa neposredne realizacije inkluzivne nastave – obrade novih sadržaja, ponavljanja i vježbanja, obično na gotovo svakom času inkluzivne nastave. Njime se utvrđuju indikacije o tome koliko su i kako pojedinci, parovi i grupe učenika usvojili ključna znanja, prevladali prepreke u učenju i učešću, otklonili slabosti u radu, te koje su domete u učenju otkrivanjem, rješavanjem problema i stvaralaštvom dosegli iznadprosječni (eventualno daroviti, talentovani) učenici u inkluzivnoj nastavi. Takvo provjeravanje efikasnosti rada učenika može se vršiti na početku, tokom i na kraju časa inkluzivne nastave, što pozitivno utječe na kvalitet rada učenika, jer se njime sprečava kampanjsko učenje, povećava se motivacija za aktivno učešće u nastavi, disciplinovan, uporan i odgovoran rad. Tekućim (formativnim, povremenim) provjeravanjem ili ispitivanjem postignuća učenika, nastavnik provjerava i efikasnost svoga rada ili poučavanja. Utvrđeni rezultati služe nastavniku kao pokazatelji racionalnosti i didaktičke efikasnosti inkluzivne nastave, kao upozoravajuće indikacije potrebe promjena u izboru oblika, metoda, modela, sredstava nastavnog rada, kako bi se poboljšao kvalitet učenja, učešća i poučavanja u inkluzivnoj nastavi.

**Tabela 1.** Kriterij procjene učenikovog razumijevanja  
(Prema: Haas, H., 2004)

Objašnjenje	Interpretacija	Aplikacija	Perspektive	Suosjećanja	Znanje o sebi
*Tačno	*Značajno	*Efektivno	*Provjerljivo	*Osjetljivost	*Samosvjesnost
*Koherentno	*Perceptivno	*Djelotvorno	*Otkrivajuće	*Otvoreno	*Metakognitivno
*Obrazloženo	*Bitno	*Tečno	*Perceptivno	*Receptivno	*Prilagođavajuće
*Sistematsko	*Ilustrativno	*Adaptivno	*Razumno	*Perceptivno	*Refleksivno
*Analitičko	*Otkrivajuće	*Graciozno	*Neobično	*Diskretno	*Mudro

Osnovni smisao evaluacije jeste unapređenje procesa, poboljšanje rezultata učenja i poučavanja u inkluzivnoj nastavi.

Plan evaluacije treba da odgovara ciljevima lekcije, suštini poučavanja, aktivnostima učenika i osnovnim pitanjima. Neophodno je da nastavnik primjenjuje dvije vrste evaulacije:

1. formativnu ili formalnu evaluaciju koja se primjenjuje u procesu učenja i poučavanja radi poboljšanja njegovog kvaliteta (provodi se usmenim ispitivanjem, pisanim provjeravanjem, procjenom ilustracija, eseja, debata i ostalih produkata učenika), i

2. sumativnu ili sumarnu evaluaciju koja se provodi na kraju određenog perioda (semestra, polugodišta, školske godine) radi utvrđivanja uspjeha učenika, što se najčešće obavlja testiranjem, anketiranjem, sistematskom posmatranjem itd.

Završno (finalno, sumativno) provjeravanje ili ispitivanje učenika u inkluzivnoj nastavi provodi se na kraju klasifikacionog perioda, polugodišta obrade programskog područja i na kraju godine. Ovakva provjeravanja kontrolnog su karaktera, svrha im je utvrđivanje pokazatelja završnih ishoda inkluzivne nastave, odnosno obima i kvaliteta znanja, umijeća učenika sa preprekama u učenju, što se potvrđuje uspjehom, sertifikatom, đaćkom knjižicom, uvjerenjem i sl.

Prema primjenjenoj tehnici, provjeravanje ili ispitivanje učenika u inkluzivnoj nastavi može biti: usmeno, pisano, praktično, kombinirano. Usmeno provjeravanje realizira se u formi razgovora nastavnika i učenika ili učenikovog usmenog izlaganja o zadanoj temi. Učenicima sa preprekama u učenju i učešću, nastavnik postavlja jednostavna, tzv. pitanja pamćenja na koja daju najčešće sažeta, jednostavna, djelimično tačna ili tačna imenovanja, definiranja, identifikacije. Takva pitanja počinju upitnim riječima: ko, šta, koliko, kad, gdje. Na primjer: Ko je opisan u ovoj priči?, Koliko ova strofa ima stihova? Prosječni učenici dobijaju pitanja konvergentnog tipa kojima se provjerava nivo shvatanja i razumijevanja usvojenih informacija, uzročno-posljedičnih veza među pojavama i procesima.

Slična pitanja postavljaju se u okviru pisanog provjeravanja ili ispitivanja znanja učenika u inkluzivnoj nastavi. Najčešći vidovi pisanog provjeravanja su: kontrolni zadaci, petominutno provjeravanje, nizovi zadataka objektivnog tipa, testovi, pisani radovi, pravopisne i pisane vježbe itd. Kontrolnim radovima pisano se provjerava uspješnost usvajanja programskih sadržaja u okviru obrađene tematske cjeline ili nekoliko njih u inkluzivnoj nastavi. Oni sadrže nekoliko pitanja i zadataka na koje učenici mogu istovremeno sažeto odgovarati. Za učenike sa preprekama u učenju i učešću (sa takozvanim posebnim potrebama) nastavnik može pripremiti individualni ili grupni kontrolni rad u kojem su pitanja i zadaci pamćenja (prepoznavanja, dopunavanja, reprodukcije).

Posebna varijanta pisanog ispitivanja znanja učenika u inkluzivnoj nastavi je provođenje petominutnog provjeravanja. Realizira se najčešće na kraju časa ili blok časa, kada se utvrđuju efekti učenja i poučavanja u okviru određene nastavne jedinice. Nastavnik daje nekoliko ključnih pitanja (svako se odnosi na jednu sadržajno-logičku cjelinu) na koju učenici istovremeno, brzo i sažeto pisano odgovaraju, navodeći na posebnom listu uz redni broj pitanja odgovore. Nakon toga zamjenjuju listove te uz nastavnikovo vođenje provjeravaju tačnost odgovora. Slijedi zajedničko sumiranje broja tačnih odgovora po pitanjima i analitički pregled rezultata. Tako se može utvrditi uspješnost (potpuna, djelimična, nepotpuna) usva-

janja određenih dijelova gradiva iz okvira dotične nastavne jedinice kako bi se pristupilo dopunskom učenju onih sadržaja koji nisu u dovoljnoj mjeri usvojeni.

Niz zadataka objektivnog tipa, slično kontrolnom radu, sadrže veći broj pregledno pripremljenih pitanja različite forme na koje učenici sažeto odgovaraju u inkluzivnoj nastavi. Za razliku od testova, zadaci objektivnog tipa nisu baždareni. U nastavnoj praksi i stručnoj literaturi nazivaju se neformalni, nestandardizirani, nebaždareni testovi.

Praktičnim provjeravanjem sa unaprijed određenim komponentama i kriterijima vrednovanja utvrđuje se uspješnost učenika u primjeni znanjâ, umijećâ, navikâ i aplikativno-kreativnih sposobnosti u inkluzivnoj nastavi.

Navedenim vidovima, formama, postupcima i mjernim instrumentima evaluiraju se uglavnom ishodi (postignuća, rezultati) individualizirane, zajedničke interaktivne, inkluzivne nastave. Pored toga, u inkluzivnoj nastavi mogu se provjeravati (evaluirati ili vrednovati) krajnji procesualni, temeljni kvaliteti rada učenika.

Profesionalno osposobljen nastavnik sistematski i kontinuirano evaluira i sljedeće procesualne, temeljne kvalitete rada učenika u inkluzivnoj nastavi:

1. zaštićenost od neželjenih posljedica početnih neuspjeha, pošto su učenici više zainteresirani kada mogu pokušati raditi zadatke bez sramote, kazne ili inferiornosti,
2. udruživanje, s obzirom da je učenicima zanimljiviji rad koji dozvoljava, ohrabruje ili podržava prilike za međusobno zavisani rad sa drugima,
3. inovativnost i raznolikost, jer učenike više interesira rad u kome su permanentno izloženi novim načinima rada,
4. mogućnost izbora varijante aktivnosti ili načina rada, čime učenici demokratski postaju odgovorni partneri koji imaju određeni nivo kontrole nad onim što rade, te rade sa većom predanošću,
5. organiziranje informacija i znanja na jasan i dostupan način za njihovu primjenu u rješavanju bliskih problema,
6. uključenost svih učenika u usvajanje bitnih sadržaja kako bi im bilo omogućeno da postignu bogat i dubok nivo znanja.

## **EVALUACIJA RADA UČENIKA U INKLUZIVNOJ NASTAVI**

Rezultati usmenog i pisanog znanja i umijeća učenika u inkluzivnoj nastavi iskazuju se u formi školskih ocjena u određenim predmetima iz kojih se izvodi prosječna ocjena općeg školskog uspjeha. U inkluzivnoj nastavi primjenjuju se sljedeće vrste ocjenjivanja:

- a) brojčano ili numeričko ocjenjivanje ocjenom od 1 do 5, s tim što se ocjene nekada daju na osnovu rezultata usmenog ili pisanog provjeravanja, a u pojedinim slučajevima izvode se iz skorova,
- b) opisno ili deskriptivno ocjenjivanje (tekstualni prikaz uspjeha učenika i eventualnih zastoja u napredovanju u učenju i učešću).

U našoj školskoj praksi preovladava numeričko ocjenjivanje. Opisno ocjenjivanje primjenjuje se na početku osnovne škole. Prednosti opisnog ocjenjivanja u inkluzivnoj nastavi su:

1. podstiče nastavnika da redovno prati, potpomaže i ocjenjuje rad svih učenika, a posebno onih sa preprekama u učenju i učešću,
2. stimulativno djeluje na zalaganje svakog učenika,
3. inicira češću i sadržajnu saradnju porodice i škole.

Mogući nedostaci opisnog ocjenjivanja u inkluzivnoj nastavi su:

- za učenike i njihove roditelje opisna ocjena nije u dovoljnoj mjeri precizna, niti jasna,
- opisno ocjenjivanje iziskuje više truda za nastavnike,
- nedovoljna stručno-metodička osposobljenost nastavnika za opisno ocjenjivanje,
- šablonizam u tekstualnim izvještajima (prečeste formulacije: ističe se, zadovoljava, slabo je aktivan).

I u inkluzivnoj nastavi objektivnost ocjenjivanja mogu umanjiti faktori poput halo efekta, lične dimenzije ocjenjivača, greške centralne tendencije, razlike u ocjenjivanju u prvom i drugom polugodištu, trenutno raspoloženje nastavnika, zakonitost kontrasta, sposobnost brzog snalaženja učenika, pol i izgled učenika, verbalne sposobnosti, itd.

Nastavnik može smanjiti nivo subjektivnosti u ocjenjivanju učenika sa preprekama u učenju i učešću, prosječnih, darovitih i ostalih učenika u inkluzivnoj nastavi obuhvatanjem sljedećih didaktički relevantnih komponenti:

- a) opseg, dubina i kvalitet ključnih znanja,
- b) usvojenost programom predviđenih vještina (spretnost, preciznost, sigurnost, tačnost u vršenju radnji),
- c) razvijenost navika, uvjerenja i sposobnosti ekspliciranih programom.

Dopunske komponente ocjenjivanja su: napredak od početnog ili zadnjeg intermedijalnog provjeravanja znanja i umijeća učenika, stepen motiviranosti, potencijali učenika za učenje, savladavanje prepreke u učenju i učešću, nivo zalaganja kao i objektivni uslovi.

Posebnu obrazovno-odgojnu vrijednost ima individualizirano ocjenjivanje učenika u inkluzivnoj nastavi. Objektivnije, pedagoški stimulativnije ocjenjivanje u inkluzivnoj nastavi bit će ono za koje su karakteristična obilježja kontinuiranost, optimalna diferenciranost, pravednost, obrazloženost i transparentnost.

## **EVALUACIJA RADA NASTAVNIKA U INKLUZIVNOJ NASTAVI**

Pored indirektna evaluacije rada nastavnika u inkluzivnoj nastavi (preko pokazatelja o znanjima, vještinama, sposobnostima) u radu sa učenicima sa preprekama u učenju i učešću, djecom povratnika, doseljenika, pripadnika manjina, darovitih i svih ostalih učenika, može se provoditi i direktno vrednovanje rada nastavnika u inkluzivnoj nastavi. Tada sami nastavnici (samoevaluatori) i supervizori (savjetnici, istraživači, direktori, pedagozi) mogu opservirati i uz korištenje mjernih instrumenata evaluirati sljedeće elemente rada nastavnika u inkluzivnoj nastavi:

- funkcionalnost mikroplana inkluzivne nastave u obrnutom dizajnu sa naglaskom na očekivane rezultate u krugu trajnog razumijevanja,
- pripremljenost nastavnika i materijalno-tehničkih resursa za djelotvorno poučavanje u inkluzivnoj nastavi,
- ugodnost emocionalne atmosfere i stimulativnost socijalnog okruženja za učenje i učešće učenika u inkluzivnoj nastavi,
- razvijenost inkluzivne prakse.

### 1. U oblasti organiziranja nastave i učenja sa pokazateljima:

- nastava je planirana tako da svi učenici mogu da uče,
- u nastavi se podstiče učešće svih učenika i razvijanje razumijevanja različitosti,
- učenici su aktivno uključeni u učenje; učenici uče kroz zajednički rad,
- ocjenjivanje doprinosi uspjehu svih učenika,
- disciplina u učionici zasniva se na uzajamnom poštovanju; nastavnici planiraju, održavaju nastavu i procjenjuju kroz saradnju,
- domaći zadaci doprinose učenju svih učenika.

### 2. U oblasti mobilizacije resursa sa pokazateljima:

- različitosti među učenicima koriste se kao resursi za nastavu i učenje,
- stručno-metodička kompetentnost u potpunosti se koristi,
- nastavnik razvija resurse za podršku učenju i učešću,
- nastavna sredstva i didaktički materijali raspoređeni su tako da podržavaju inkluziju,

- prikladnost nastavnog procesa (motiviranje i uvođenje učenika u rad, pružanje nastavnih instrukcija, kreiranje aktivnog učešća svakog učenika, modeliranje i vođenje, nadgledanje i prilagođavanje, učvršćivanje znanja i umijeća, provjera razumijevanja i zaključivanja nastavne jedinice, pospješivanje individualiziranog rada, rada u parovima i u grupama, adekvatnost oblika, metoda i sistema očekivanim rezultatima inkluzivne nastave).

## ZAKLJUČAK

Svaka promjena u odgojno-obrazovnoj, a naročito u nastavnoj djelatnosti, pa bila ona i malih koraka, traži nova znanja, nove odnose, obnavljanje, dopunjavanje i proširivanje znanja. Kako će nastavnik prihvatiti, tumačiti, širiti, kako će nastavu prilagoditi postavljenim zahtjevima inovativnijeg načina rada, sastavni je dio stručnosti od koje zavisi pozitivan ishod odgojno-obrazovnog rada. Njegova obaveza i odgovornost se povećava u situacijama realizacije programa predviđenog sistemom inkluzivnog obrazovanja. Kako je rad u inkluzivnoj nastavi jedan složen i dinamičan proces, važno je istaći da evaulacija inkluzivne nastave obuhvata međuzavisne komponente: praćenje procesa rada učesnika – učenika i nastavnika, utvrđivanje ishoda nastavnikovog angažiranja, te ocjenjivanje učenika.

Nadgledanje i prilagođavanje učešća svakog učenika u inkluzivnoj nastavi obuhvata trenutani odgovor na ono šta učenike zaokuplja i ono čime se bave, ponašanje učenika na način koji se može nadgledati, provjeravanje ponašanja i prikladno postupanje. Prema različitim kriterijima vršimo različite klasifikacije ispitivanja učenika u inkluzivnoj nastavi. Kada je kriterij klasifikacije svrha i pozicija evaulacije u toku inkluzivne nastave, razlikujemo prethodno, tekuće i završno ispitivanje. Svako od njih ima specifične ciljeve, načine izvođenja i pedagoške efekte. Pored usmenog ispitivanja učenika, u inkluzivnoj nastavi sve češće se primjenjuju naučno provjereni postupci i mjerni instrumenti pisanog, praktičnog i kombiniranog provjeravanja temeljnih procesualnih i ishodišnih kvaliteta rada nastavnika u svim etapama savremene inkluzivne nastave.

Polazeći od profila dotičnog odjeljenja i informacija o stadijima planiranja inkluzivne nastave u obrnutom dizajnu, nastavnik kreira modele individualne nastave vrednujući ne samo završni rezultat nego proces dolaženja do rezultata, čime se omogućava da se na vrijeme uoče kvaliteta i da se blagovremeno odstrane uočene slabosti.

**LITERATURA**

- [1] Branković, D., Ilić, M., Suzić, N., Milijević, S., Bogojević, S., Vilotijević, M., Mandić, D. (2005). *Inovacije u univerzitetskoj nastavi*. Cosmografika: Banjaluka.
- [2] Hass, N. (2004). *Kriteriji procjene učenikovog razumijevanja*, CIVITAS BiH: Sarajevo.
- [3] Ilić, M. (2002). *Komponenta interaktivne lekcije u građanskom obrazovanju*. U zborniku radova: *Demokratija i ljudska prava*. CIVITAS BiH: Sarajevo.
- [4] Ilić, M. (2008). *Metodika nastave početnog čitanja i pisanja*. Filozofski fakultet: Banjaluka.
- [5] Ilić, M. (2006). *Metodološko i stručno-metodičko osposobljavanje nastavnika za individualizaciju učenja u inkluzivnoj nastavi*. Naša škola: Banjaluka, br. 3–4, str. 28–44.
- [6] Ilić, M. (1998). *Nastava različitih nivoa složenosti*. Učiteljski fakultet: Beograd.
- [7] Ilić, M. (2005). *Planiranje efikasne nastave u obrnutom dizajnu*. Naša škola: Banjaluka, br. 1–2, str. 141–158.
- [8] Kačapor, S., Vilotijević, M., Kundačina, M. (2005). *Umijeće ocjenjivanja*. Fakultet humanističkih nauka i Međupštinski pedagoški zavod u Mostaru: Mostar.
- [9] Potkonjak, N., Šimleša P. (1989). *Pedagoška enciklopedija*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
- [10] Vilotijević, M. (1997). *Komunikacija u nastavi*, Metodička praksa br. 4. Učiteljski fakultet: Beograd.
- [11] Poljak, V. (1980). *Didaktika*. Školska knjiga: Zagreb.

## EVALUATION OF PUPILS' AND TEACHERS' WORK IN INCLUSIVE EDUCATION

### ABSTRACT

*Starting from the process of inclusion in education, the paper considers problem of evaluation which is always current, with a special focus on new didactic atmosphere apropos to circumstances of teaching and learning recently created in our country. Inclusion in education or inclusion of children with special needs into regular education system is one of the significant changes that have occurred in the context of reform of educational system of Bosnia and Herzegovina in the last few years.*

**Key words:** *pupil, teacher, teaching, evaluation, inclusion*